

LAWYERS FOR
HUMAN RIGHTS

TSONGA

XANA ID YA WENA YI PFARIWILE?

Nkongomiso wa ku pfariwa ka ID ni ndlela yo kuma
mpfuno.

#UNBLOCKMYID #UNLOCKMYLIFE

KU PFARIWA KA ID I YINI?

Ku pfariwa ka ID i "xitirhisiwa xa vufambisi" lexi tirhisiwaka hi DHA ku hlayisa ku pakanisa ni vutshembeki bya Rijisitara ya Vanhu va Tiko. Ku "pfariwa" ku endleka loko ku vekiwa mfungo eka nomboro ya ID eka sisitimi, ku kombisa leswaku yi ni xihoxo xo karhi, kumbe leswaku yi kumiwa hi vukungundzwana kumbe hi ku kanganyisa.

XANA ID YI NGA PFARIWA RINI?

Ti-ID ti nga pfariwa eka swiyimo swo hambanahambana, tanihi:

Loko munhu un'we a ri ni tinomboro ta ID to **hambanahambana** kumbe loko ID yakwe yi fana ni ya munhu un'wana (ti-ID leti katsaneke kumbe to hlaya)

Loko ku xiyiwa **xihoxo** xa vufambisi naswona swi boha leswaku xi lulamisiwa, hi xik. loko vito ra wena, siku ro velekiwa, kumbe rimbewu swi tsariwile hilaha ku hoxeke kumbe:

Loko ID yi kumiwa hi **vukungundzwana** kumbe hi vukanganyisi (ku katsa vukanganyisi bya ku tswariwa, vukati, kumbe ku tsarisa rifu.)

Ku pfariwa ka ID swi khumba vaakatiko va Afrika Dzonga ni lava tshamaka laha nkarhi hinkwawo.

HI SWIHI SWITANDZHAKU SWA KU PFARIWA KA ID?

Loko ID ya wena yi pfariwile, a yi tirhiseki naswona timfanelo ni vukorhokeri lebyi lavaka ID ti pimeriwile kumbe a ti fikeleleki, tanihi:

mfikelelo wo banga,

mfikelelo wa dyondzo (ya le henhla)

mfikelelo wa mfuno wa rihanyo

mfikelelo wa ntirho

mfikelelo wa mpfuno wa matshamelo

ku tsarisela ku vhotla

... ni mfikelelo wa mapapila man'wana lama pfunaka yo tanihi layisense yo chayela kumbe phasipoto.

Loko ID ya wena yi pfariwile, swi nga ha ku tikela ku kuma **xitifiketi xa ku tswariwa** xa n'wana wa wena kumbe **xitifiketi xa vukati kumbe xitifiketi xa rifu**.

Nkarhi wun'wana ku pfariwa ka ID ku nga ha vangela ku tekeriwa ku va xirho xa tiko ni **ku ka u nga vi ni tiko***, ngopfungopfu loko xivangelo xa ku pfariwa ka ID xi fambisana ni xivilelo xa leswaku a wu yena muakatiko wa Afrika Dzonga.

**Munhu wo kala tiko* i munhu loyi a nga tekiwiki a ri muakatiko wa tiko rihi ni rihi emisaveni. Ku kuma leswi engetelekeke hi ku kala tiko nghena eka: www.unhcr.org/ibelong/about-statelessness.*

XANA KHOTO YI VULA YINI HI KU PFARIWA KA ID?

Mhaka ku pfariwa ka ID yi tlhonthliwile ekhoto eka nandzu lowu kaneriweke ku nga ri khale *P.P.M. and others v Minister of Home Affairs and another*. Yi vuriwa "nandzu wa Mazibuko".

Khoto yi pfumerile vutihlamuleri bya DHA ku veka tihlo eka Rijisitara ya Vaaki va Tiko. Hambiswiritano, yi vula leswaku ku pfariwa ka ID handle ka endlelo ra nawu kumbe vufambisi byo anakanyela **a ri fambisani ni vumbiwa**.

DHA a yi nge pfaledi ID hikwalaho ko anakanyela ntsena. DHA yi amukerile leswaku ti-ID leti pfalediweke emahlweni November 2022 a ku landzeriwanga endlelo ra nawu kumbe ra vufambisi byo anakanyela ni ku vula leswaku yi pfulele ti-ID ta 1,8 wa timiliyoni, kambe ta kwalomu ka **700,000 ti sale ti nga pfuriwanga** hikuva ku anakanyeriwa leswaku ti vangela "khombo lerikulu ra vuhlayiseki" laha tikweni. Khoto yi lerise leswi landzelaka:

Loko u ri khasitama ra LHR

Loko u ri khasitama ra LHR, vuxokoxoko bya wena byi nyikiwa khotso na DHA hi 13 February 2024 naswona DHA yi fanele ku pfulele ti-ID ku nga si hundza masiku ya 90 endzhaku ko amukeriwa. Loko DHA yi vula leswaku ID yi vangela khombo ra vuhlayiseki, yi fanele ku kuma xileriso xa khoto xo yi hlayisa yi pfariwile.

FEBRUARY 2024

Loko u nga ri khasitama ra LHR

Loko u nga ri khasitama ra LHR, khoto yi nyike DHA tin'hweti ta 12 ku kambela ni ku pfulelele ti-ID hinkwato leti a ti pfariwile emahlweni ka November 2022. Loko DHA yi vula leswaku ID yi vangela khombo ra vuhlayiseki, yi fanele ku kuma xileriso xa khoto xo yi hlayisa yi pfariwile.

MARCH 2025

**P.P.M. and others v Minister of Home Affairs and another (14238/21) [2024] ZAGPPHC 2 (16 January 2024).*

Loko u ri **n'wana wa malembe ya le hansi ka 18**, khoto yi lerise leswaku:

DHA yi fanele **xikan'wekan'we yi** pfulela ti-ID ta vana lava ID ya vona a yi pfarwile hikwalaho ka vulavisisi lebyi nga ta endliwa hi xiyimo xa vatswari va vona ni ku vika ku fambana ni nawu ekhoto ku nga si hundza **8 April 2024**.

DHA **yi nga ka yi** nga aleli n'wana xitifiketi xa ku tswari kumbe papila ra ID hikwalaho ka vulavisisi lebyi nga ta endliwa hi xiyimo xa vatswari vakwe.

KU ENDEKA YINI LOKO DHA YI HUPA MIKARHI LEYI VEKIWEKE HI KHOTSO?

Loko DHA yi nga swi koti ku fambisana ni mikarhi leyi vekiweke hi khoto, yi nga kombela ku engeteriwa nkarhi hi ku nyikela swivangelo leswi twalaka ni rungula leri landzelaka:

- 1 nhlayo** ya ti-ID leti pfalleriweke ku fikela hi ti-16 January 2024 (ku nga hi nkarhi lowu vuavanyisi byi humesiweke ha wona)
- 2 magoza lama tekiweke** ku fikelela ku pfuleriwa ka ti-ID
- 3 swivangelo** swa ku va ti-ID leti saleke ti tshama ti pfarwile
- 4 nhlayo** leyi saleke ya ti-ID leti pfalleriweke
- 5 magoza lama andlariweke** yo landzeriwa ku tiyisisa leswaku ti-ID ta pfuleriwa swin'we,
- 6 nkarhi** lowu pimanyetiweke wa ku hetwa ka endlelo leri.

HI RIHI ENDELO LERI DHA YI FANELEKE KU RI LANDZELA LOKO YI PFARIWA KA TI-ID KU SUKELA SWESWI?

DHA yi nga ha endla vulavisisi ni ku pfariwa ka ti-ID, NTSENA loko:

1 DHA yi endla hi ku landza milawu ya kona (the Identification Act, the Immigration Act, or the Citizenship Act);

2 DHA yi landzela endlelo ra vufambisi byo anakanyela leti katsaka;

ku tivisa munhu loyi a khumbekaka leswaku ku xiyiwe ku tluriwa ka nawu wocarhi hi ID yakwe ni leswaku ku sunguriwe vulavisisi bya xiyimo xa kona leswi nga vangela leswaku ID yi pfariwa,

ku nyika nkarhi eka munhu loyi a khumbekaka to leswaku a vulo rito kumbe ku angula eka ku tlula nawu loku boxiwaka hi ta ID yakwe,

ku tivisa munhu loyi a khumbekaka hi ta vuyelo bya vulavisisi ni xiboho xihhi ni xihhi xo hetelela xo pfariwa ka ID yakwe,

ku katsa swivangelo swa xiboho xexo, ku nyika munhu loyi a khumbekaka xitiviso xa mfanelo leyi a nga na yona yo endla aphili kumbe ku kamberwa vuntshwa ka xiboho xo pfariwa ka ID yakwe.

3 DHA yi kuma xileriso xa khoto lexi xi yi pfumelelaka ku pfariwa ka ID

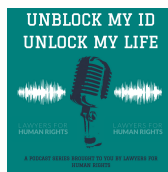
Hi kombela mi xiya leswaku timhaka tin'wana ta vukungundzwana kumbe vukanganyisi ti nga ha vula ku va ni nandzu wa vugevenga - loko munhu a voniwa nandzu - swi nga vangela leswaku xiyimo xa ku va muakatiko kumbe mutshamo wa nkarhi hinkwawo swi tekiwa, ID kumbe mapapila lama fambisanaka swi nga tekiwa ni ku timiwa ni ku xupuriwa hi ku hakerisiwa mali kumbe ku khotsiwa.

XANA NDZI NGA WU KUMA KWIHI MPFUNO LOWU ENGETELEKEKE?

Hi kombela mi xiya leswaku LHR a yi swi koti ku pfula tifayili ta ID leyi ya ha ku pfariwaka hi ku pfumala matimba lama engetelekeke. Loko u nga si va khasitama ra LHR naswona ID ya wena yi pfariwile handle ka endlelo ra nawu kumbe ra vufambisi byo anakanyela (yi nga ha yi pfariwile emahlweeni kumbe endzhaku ka November 2021), hi ku khutaza leswaku u ya eka DHA ya le kusuhi na wena yi ta ku pfuna ku kuma kopi ya xileriso xa khoto xa Mazibuko. U nga xi dawuniloda eka: www.saflii.org/za/cases/ZAGPPHC/2024/2.html. Loko DHA yi ala ku ku pfuna, hi kombela ku anakanya hi ku endla xivilelo eka Musirheleri wa Rixaka, Khomixini ya Timfanelo ta Ximunhu ya Afrika Dzonga, kumbe Khomixini ya Vukorhokeri bya Rixaka. Eka timhaka leti katsaka vana va le hansi ka malembe ya 18, hi kombela u tihlanganisa na Centre For Child Law (CCL) eka Yunivhesiti ya Pitori.

NDZI NGA RI KUMA KWIHI RUNGULA LERI ENGETELEKE HI TA KU PFARIWA KA ID?

LHR yi sungula pfhumba yo tivisa vanhu hi switori swa xiviri swa vaxanisiwa va ku pfariwa ka ti-ID. Hi joyine tanihileswi hi lavaka ku herisiwa xiendlo lexi xo hamboloka ni ku tlherisela ndzhuti wa magidi ya vanhu lava xanisekaka. Landzela hashtag **#UnblockMyID** **#UnlockMyLife** eka swiyenge swa mabulo hinkwaswo swa LHR (languta hala ndzhaku ko vona mavito ya swiyenge swa mabulo swa LHR). Yingisela padcast ya hina ya **#UnblockMyID** **#UnlockMyLife** eka **Spotify** ni ku hlalela tidokhumethari to koma hi mhaka leyi eka chanele ya hina ya Youtube . Vuxokoxoko hi lebyi landzelaka.

SPOTIFY: @LAWYERS-FOR-HUMAN-RIGHTS
YOUTUBE: @LAWYERSFORHUMANRIGHTS-UH2SR

Xiphephana lexi xi endlwe hi ku sekeriwa hi ku hanana ka Charitable Trust leyi fambisiwaka hi Investec Wealth & Investment Philanthropy.

LAWYERS FOR **HUMAN RIGHTS**

@LHR_SA

@LHR_SA

/LAWYERSFORHUMANRIGHTS